

דף מ

זקא משמע לן דפרוטה בכלל מטבע' – אף על פי שאין בה צורה אלא חלקה היא, אעפ"כ ממין המטבעות היא נקראת (ר"י בן מגאש); אעפ"י שאין צורתה מתקיימת כי נפחתת והולכת בכל יום לפי שהיא של נחושת (ריטב"א).

שמה הכינוי 'פשיטי' על מטבעות קלות ערך המוזכר בש"ס בכל מקום – על שם שאין בהם צורה טבועה אלא פשוטים וחלקים הם.

זרב – שהכל דין מטבע אחת. רש"י פרש שאף המטבע הקטנה שבהן – יש בה כדי חיוב. והקשו הראשונים הלא כבר שמענו זאת ברישא, 'ההודאה שוה פרוטה'. וצריך לדחוק ולומר דסלקא דעתך אמינא שלגבי תביעת דינר, הודאת פרוטה אינה חשובה (תוס' הרא"ש).

והראב"ד (מובא ברמב"ן וריטב"א) פרש שהתנא משמיענו שאע"פ שתבעו 'שוה' והודה לו ב'דוקא', במטבע מסוים, אעפ"כ נחשבת הודאתו ממין הטענה. והקשו הראשונים הלא אין כל חידוש בדבר, שאין לך דבר שלא יהא בכלל 'שוה'.

והרמב"ן פרש 'שהכל דין מטבע אחת' – כלומר התנא מפרש שכל האופנים שנקט במטבע דין אחד להם; בין שתבע שתי כסף ('שוה'), בין שתבע ליטרא זהב ('דוקא'), בין שתבע דינר זהב – דינר דין אחד. וגם על פרוש זה הקשו (ע' ריטב"א), שאין במשמע כן מדברי התנא, כי משמע שבא לתת טעם על הדין של 'דינר זהב'.

והריטב"א פרש שבא להשמיענו אע"פ שתבעו 'קבלת ממני דינר זהב, להחזיר לי את שווי', והלה אומר לא כך היה המעשה, אלא דינר של כסף נתת לי להחזיר את שווי – הגם שבגורמי החיוב אין ההודאה ממין הטענה, מ"מ הואיל והתביעה שתובעו עתה היא מין אחד עם ההודאה, שכולם מין מטבע, והוא נפטר מתביעתו בכל סוג מטבע שיתן לו, אף לדברי התובע – הרי זה נחשב 'מין הטענה'. ומוזה למד שהוא הדין אם תובעו על הלואה והלה מודה על פקדון וכדומה – הרי זה 'מודה במקצת' גמור, שאין הגורם מעלה ומוריד בזה. [וכן דעת הרמב"ם (טוען ג, ד). וכתב הריטב"א שכן דעת הרמב"ן הרא"ה והרשב"א. (וכבר העירו מדברי הרמב"ן בחדושו לב"מ צח ומהר"ן והמ"מ בשם הרשב"א). וכן דעת בעל התרומות (ש"ז ח"ב כז). ואולם הראב"ד (טוען, שם) חולק]. וע' בבאור שיטת הריטב"א (ובאור טענו שור והודה לו בשה' דלהלן) בחזו"א חו"מ יא, יא–יב.

'סלע לי בידך, אין לך בידי אלא סלע חסר ב' כסף – חייב. חסר מעה – פטור. ואם כפר מעט פחות משתי כסף, בשיעור שהוא פחות משהו-פרוטה – משמע בתוס' (בד"ה בטוענו) שהרי זה ככפירת שתי כסף וחייב. וכן נסתפק בדבר המאירי. וכבר עמדו המפרשים על טעמו של דבר, מאי שנא מכל שיעורים שקבעו חכמים שבדוקא הן ולא פחות כלשהו – ע' קצות החשן פח; רש"ש; שו"ת שבט הלוי ח"ו רלג.

'לא שנו אלא בטענת מלוה והודאת לווה, אבל טענת מלוה והעדאת עד אחד, אפילו לא טענו אלא בפרוטה – חייב... ותניא, כל מקום ששנים מחייבין אותו ממון עד אחד מחייבו שבועה. נחלקו הראשונים (כאן ובריש ב"מ ועוד), האם עד אחד מחייב שבועה כשאין התובע טוען 'ברי' אלא תביעתו מסתמכת על דברי העד בלבד; –

יש שדייקו מלשון 'טענת מלוה' שאמרו כאן, שצריך טענה ודאית בדוקא, דומיא דשבועת מודה במקצת.

(כן דעת ר"י בן מגאש מח: ורבנו אפרים תלמיד הר"ף, ומובאים בראשונים כאן. וכן מבואר מדברי הרמב"ם שבועות יא, ה. וכתב הנצי"ב בחדושי שאף הם מודים כאשר טוען בודאות שהוא מאמין לדברי העד – מחייב שבועה. וע"ע בחדושי הנצי"ב להלן מב.).

ואולם הר"ף והרמב"ן וש"ר חולקים וסוברים שהכלל 'כל מקום ששנים מחייבים אותו ממון...'. – מלמד שאפילו בטענת שמא עד אחד מחייב שבועה, שהרי שנים מחייבים ממון אפילו כשהתובע 'שמא', שלא התביעה היא הגורמת לחיוב אלא כחם של העדים מצד עצמם, והכא נמי כחו של עד אחד מצד עצמו די בו לחייב שבועה. 'ומה שאומר אין למדין מן הכללות – אין דבריו נכונים, שלא אמר אין למדין מן הכללות אלא היכא דמוכחא מילתא במתני' או בגמרא, אבל אנן לית לן לשבושי כלל גדול שמסרו לנו רבותינו ז"ל, דאם כן אין לדבר סוף ולא נסמוך על הש"ס הערוך בידינו שהרי רובו כללות'. וכ"כ הרשב"א ועוד. (וכן כתב ב'חדושי הרשב"א' מנחות ו: בענין אחר [בספר מנחה טהורה שם הקשה מדברי הרשב"א בחדושי לשבת] וכ"כ כמה אחרונים: שו"ת מהר"ק י; אור גדול סו"י ס. ומיושבת קושית השפ"א שבת ג.).

[ואולם לענין השבועה שתקנו חכמים כשהנתבע טוען שפרע את חובו ותובע שבועה מהנושה שנשבע הלה שלא נפרע ונוטל (מא.) – נחלקו הפוסקים מה הדין כאשר עד אחד מעיד על פרעון, והלוה אינו 'ברי' שפרע אלא מסתמך על העד; הכסף-משנה (אישות כד, יז) נקט שכאן כולם מודים שלא תקנו שבועה. ואילו הש"ך (פד סק"ז) כתב בפשיטות שאינו כן, והביא מהרשב"א שלפי הסוברים שבשבועת עד אחד דאורייתא אין צריך 'ברי', הוא הדין בעד אחד כלפי שבועת הנוטלין דמדרבנן. וראה בהסבר מחלוקתם בשיעורי ר' שמואל ב"ב ה: אות קלד. וע"ע בית ישי (קיא) בדין טענת שמא בעד-אחד – 'ברי ע"י אחר'. וע"ע במובא בב"מ ד.].

'טענו חטין והודה לו בשעורין פטור'. ע' במובא בב"ק לה.

(ע"ב) 'אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת'. שבועה זו נתקנה בימי חכמי הגמרא (ראשונים),
 בדורו של רב נחמן (ריטב"א).

רש"י פירש 'היסת' לשון שימה – שהטילו ושמנו עליו חכמים שבועה. והריטב"א פירש לשון הימלכות – שלא יהא קופץ וכופר בלא המלכה ומחשבה, כמו שהיו רגילים עם הארץ לעשות עד לאותה תקנה בידעם שפטורים משבועה. (פירושים רבים נאמרו בלשון 'היסת' אבל זה נראה לי יותר נכון מכולם).
 גם המאירי (לה): פירש לשון המלכה ועצה אך במובן אחר: שנמלכו חכמים אחרונים ונתיעצו ביניהם על כך כשראו הבריות כופרים הלוואותיהם. והביא פירוש נוסף: לשון הסרה, שתקנוה חכמים על הנתבע כדי להפסיד דעת התובע ולהסיר מלבו כל תלונה עד שידע שב"ד יצאו בענינו ידי חובתם ועשו בדבר כפי כחם. (הביא שם דוגמא 'יסיתם דוד מעליו'. אך לשון הכתוב לפנינו הוא 'יסירם דוד מעליו'. ואולם לשון הסתה במובן הרגיל, ענינו השאת הדעת והסרתה ממקומה).

*

'קטנים שנשבעו והן יודעין טעם השבועה, אף על פי שאינן חייבין – כופין אותן לעמוד בדבריהן, כדי לחנכן ולאיים עליהם, כדי שלא ינהגו קלות ראש בשבועות. ואם היה הדבר שנשבעו עליו דבר שאין הקטן יכול לעמוד בו אלא אם כן ניזק כגון שנשבע שיצום או שלא יאכל בשר זמן מרובה – מכה אותו אביו או רבו וגוער בו, ומראין לו שהותר שבועתו, כדי שלא יהיה רגיל להקל ראש בשבועות.

צריך להזהר בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת בלא שבועה, כדי שלא יהיו רגילים להשבע תמיד כעכו"ם. וזה הדבר כמו חובה על אבותיהם ועל מלמדי תינוקות' (רמב"ם שבועות יב,ז-ח).

עוד בענין אמת בחינוך – ע' ביוסף דעת סוכה מו.

גם הייתי נזהר מאד מלהוציא מפי איזו שבועה באיזה לשון שיהיה, אף בלשון המורגל ברוב בני אדם לישיבה בחייו, 'איך לעבין' – הייתי נזהר בזה מאד. לכן, בני אהובי, בבקשה מכם מאד ומאד להזהר בכל מה שהזכרתי... (מתוך צוואת רבי אלכסנדר זיסקינד, בעל 'סוד ושורש העבודה' ית. וע"ע ליקוט מעם לועזי שמות, עמ' תקמו).

דף מא

'מאי איכא בין שבועה דאורייתא לשבועה דרבנן...'. אף דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ויתכן בהחלט שלא יהא חילוק בין שבועה דאורייתא לדרבנן, אעפ"כ שואל כהנחה פשוטה שיש חילוק, מפני לשון רב נחמן 'אבל משביעין אותו שבועת היסת' ולא אמר 'אעפ"כ משביעין אותו, חזקה...'. – משמע ששתי שבועות הן החלוקות בדין, שבועה דאורייתא ושבועת היסת. ולא מנו כאן אלא את ההבדלים שיש בין זה שנתחייב להשבע שבועה דאורייתא לזה שנתחייב שבועה דרבנן, אבל יש הבדלים נוספים בעיקר דינם, כגון: שבועת היסת שייכת אף בקרקעות, שלא כשבועה דאורייתא (תורת חיים).

וכשאמרו כאן 'שבועה דרבנן' – הכוונה לשבועת היסת שדובר עליה קודם. אבל בשבועת הנוטלין שתקנו חכמים, דנו הראשונים אם יש דין היפוך שבועה, שהתובע מהפכה על הנתבע (ע' ר"י בן מגאש רמב"ם ורמב"ן). וכן דנו בשבועת הנוטלין כשהתובע חשוד, האם נוטל ללא שבועה, או הנתבע נשבע (ע' רמב"ם וראב"ד טוען ונטען ב,ה; מאירי מט: שו"ת הריב"ש קח).

'בדאורייתא לא מפכינן שבועה, בדרבנן – מפכינן' – שבשבועת התורה, יכול התובע לומר איני זו מדין תורה ודין התורה הוא שלם או השבע, ואולם בשבועה דרבנן אמנם הטילו חכמים חיוב שבועה על הנתבע, אך אין כאן דין חיוב ממון [שלא כן לא נחתינן לנכסיה] ולכן יכול הנתבע להפוך השבועה על התובע ולא לשלם (עפ"י ר"י בן מגאש ורמב"ם טוען א. כהסבר הגרמ"ש שפירא בהערותיו). בספר אילת השחר צידד לומר שאע"פ שבדאורייתא לא מפכינן, לאחר ששילם יכול לתבוע מחברו על ממון שנמצא אצלו שלא כדין ויצטרך הלה להשבע שבועת היסת.

כתב בתרומת הדשן (שכו. ומובא ברמ"א חו"מ צד,א) שאם היפך שבועה דרבנן על התובע, אין יכול לגלגל עליו שבועה על תביעות נוספות שיש לו, להכלילן בשבועתו, כיון שכל ענין היפוך שבועה הוא מדרבנן, וגם גלגול שבועה בשבועה דרבנן – תקנה היא, אין עושין תקנה לתקנה, מה גם שכל עיקר ההיפוך נחשב שלא מן הדין, הלכך אין לגלגל בשבועה שנתהפכה. ואולם יש חולקים על כך כיון שמן הדין היה פטור לגמרי, אלא שתקנו שיוכל להטיל שבועה או ליטול על ידי ההיפוך, אם כן יוכל הנתבע לומר, כיון שאתה רוצה לישבע וליטול, השבע לי גם כן על תביעה